

Pobieranie roślin rzadkich i ginących ze stanowisk naturalnych jest problemem trudnym i odpowiedzialnym. Wymaga ono odpowiedniego przygotowania osób pobierających materiał w terenie oraz rygorystycznego przestrzegania zasad pobierania roślin. W przeciwnym razie, sami będziemy się przyczyniali do szybszego wymierania gatunków zagrożonych. Ogrody botaniczne mając wyszkoloną kadrę, również w zakresie mnożenia roślin, powinny dawać przykład najoszczędniejszego pobierania roślin w terenie, ich dalszego rozmnażania i ewentualnej reintrodukcji.

Aleksander Łukasiewicz

PIŚMIENNICTWO

Ebel F., Rauschert S. i in. 1982. *Die Bedeutung der Botanischen Gärten für die Erhaltung gefährdeter und vom Aussterben bedrohter heimischer Pflanzenarten*. W: *Mitteilungen aus dem Botanischen Garten der Martin-Luther-Universität Halle*. Berlin: 187–199.

Gogina E. 1981. *O raboczem sowieszczanii Komissii po ochranie rastenij Sowieta botaniceskich sadow SSSR*. Biul. Gław. Bot. Sada: 119, Moskwa.

Kukulczanka K. 1987. *Kultury in vitro w zachowaniu gatunków roślin rzadkich i ginących*. Wiad. Bot. 31 (2): 65–67, Kraków.

Łukasiewicz A. 1985. *Rola ogrodów botanicznych w ochronie gatunków rzadkich i ginących*. Wiad. Bot. 29 (2): 137–152, Kraków.

Łukasiewicz A. 1989. *Projektowane kolekcje rodzimych gatunków roślin rzadkich i ginących w Ogrodzie Botanicznym UAM w Poznaniu*. Wiad. Bot. 33 (3): 57–64, Kraków.

Łukasiewicz A. 1992. *Kryteria pobierania roślin zagrożonych ze stanowisk naturalnych*. Biul. Ogr. Bot. 1: 11–15, Warszawa.

Sukopp H. 1978. *Fragen des Artenschutzes in Baden Württemberg*. W: *Landesanstalt für Umweltschutz Baden*. Würt. H. 11, Inst. für Ökologie u. Naturschutz, Karlsruhe.

Sukopp H., Trautmann W. 1982. *Leitlinien zur Ausbringung heimischen Wildpflanzen*. Gärtn. Botan.-Brief 71: 12–19, Hamburg.

Wiegand-Nehab 1980. *Zur erhaltung gefährdeter Farn u. Blütenpflanzen mit Hilfe Botanischer Gärten*. Gärtn. Botan.-Brief 65: 7–58, Hamburg.

Kukułka bzowa *Dactylorhiza sambucina* na Śląsku Opolskim

Kukułka bzowa *Dactylorhiza sambucina* to gatunek reprezentujący rodzinę storczykowatych *Orchidaceae*, spotykany rzadko w widnych, luź-

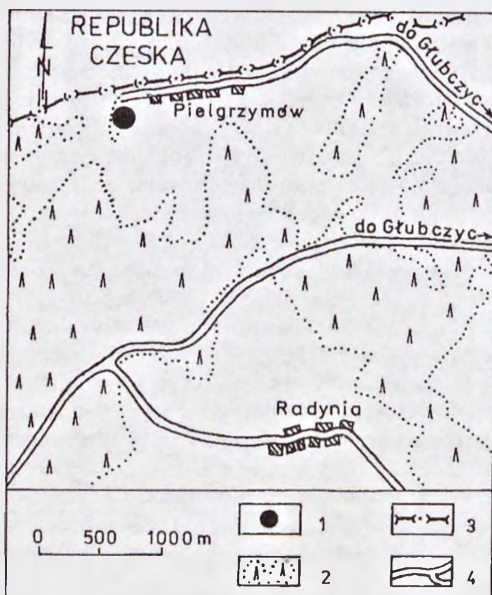
nych zaroślach, w murawach i na łąkach. W Polsce występuje rzadko w Karpatach i Sudetach, natomiast bardzo rzadko w południowej i środkowej części niżu (Szafer i in. 1986). Preferuje gleby kamienisto-piaszczyste, często płytkie oraz gliniaste na porfirach i gnejsach, ciepłe o odczynie od kwaśnego do zasadowego, ubogie w wapń (Oberdorfer 1994).

Storczyk ten jest geofitem o wzniesionej, pustej łodydze wyrastającej do wysokości 10–30 cm. Dolne liście, odwrotnie łopatkowate, i górne, lancetowate, są jasnozielone, pozbawione plam. Gęsty kwiatostan, do 8 cm wysokości, może być walcowaty lub kłosowaty. Jest to gatunek zmienny pod względem barwy kwiatów. Znane są bowiem formy jasnożółte oraz purpuroworóżowe z żółtą nasadą warzki. Ostroga, mniej więcej długości zalążni, jest tępa i lekko łukowato wygięta w dół, a warzka, długości 8–10 mm jest niewyraźnie 3-łatkowa oraz karbowana (Szlachetko, Skakuj 1996). Roślina zakwita stosunkowo wcześniej, bo już na początku kwietnia.

Kukulka bzowa to gatunek submediterrkański, sudecko-karpacki (Oberdorfer 1994) i, tak jak pozostałe storczykowate, objęty jest w naszym kraju ścisłą ochroną prawną. W województwie opolskim, podobnie jak w całej Polsce, jest gatunkiem zagrożonym. Na krajowej czerwonej liście roślin (Zarzycki, Szelaąg 1992) zaliczono go do kategorii V (narazony), a na liście wojewódzkiej (Spalek 1997) – do kategorii CE (krytycznie zagrożony).

W XIX i na początku XX wieku niemieccy botanicy odnotowali na Śląsku Opolskim 17 stanowisk kukulki bzowej: Kaplica (Wimmer 1844), Krzyżowice (Fiek 1881, Schube 1903), Bogdanowice (Fiek 1881, Schube 1903), Szczyty (Fiek 1881, Schube 1903), Grudynia Wielka (Fiek 1881, Schube 1903), las miejski w Głubczycach (Fiek 1881, Schube 1903), kopalnia gipsu w Dzierżysławiu (Fiek 1881, Schube 1903), Las Rozumicki (Fiek 1881, Schube 1903), Kapliczna Góra koło Prudnika (Schube 1903), Trzebinia (Schube 1910), Krzyżkowice (Schube 1910), Grodzie (Schube 1913), Lewice (Schube 1914), Dobieszów (Schube 1915), Poborszów (Schube 1929), Pietrowice Głubczyckie (Schalow 1931), Wieszczyzna (Schalow 1932). Po II wojnie światowej odnaleziono ten gatunek tylko na południowym stoku Góry Chrobrego (Tylna Kopa) w Głucholazach (Krawiecowa i in. 1963). Od wielu lat, mimo poszukiwań, nie potwierdzono występowania kukulki bzowej na żadnym z wymienionych stanowisk.

W trakcie badań florystycznych prowadzonych w południowej części województwa opolskiego w sezonie wegetacyjnym 1998 odnaleziono nowe, nie znane dotąd stanowisko. Znajduje się ono w okolicach Pielgrzymowa, w niewielkim lesie w podszczytowej części wzgórza oraz w ciepłolubnych zaroślach na wierzchowinie. Populacja kukulki bzowej obejmowała 17 kwitnących okazów w obu odmianach barwnych, na powierzchni ok. 200 m². Podłoże stanowi tu brunatny ranker na łupku ilastym, o odczynie kwaśnym (pH w H₂O wynosi 5,4; a w 1 n roztworze KCl – 4,7).

Ryc. 1. Stanowisko kukulki bzowej w pobliżu Pielgrzymowa: 1 – populacja kukulki bzowej, 2 – lasy, 3 – granica państwa, 4 – drogi. – Locality of *Dactylorhiza sambucina* near Pielgrzymów: 1 – population of *Dactylorhiza sambucina*, 2 – forests, 3 – border of state, 4 – roads

Pod względem regionalizacji fizyczno-geograficznej (Kondracki 1988) omawiane stanowisko położone jest w podprowincji – Sudety, makroregionie – Sudety Wschodnie, mezoregionie – Góry Opawskie.

Według podziału geodezyjnego ALP (dane Nadleśnictwa Prudnik) stanowisko kukulki bzowej znajduje się na granicy pododdziałów b i c oddziału 71, obrębu Prudnik, Nadleśnictwa Prudnik.

Trzy kwitnące okazy storczyka rosy w acydofilnej dąbrowie *Luzulo-Quercetum petraeae*. W zbiorowisku leśnym drzewostan buduje wyłącznie dąb bezszypułkowy *Quercus petraea* (ok. 65-letni) o nisko osadzonych koronach, a słabo wykształconą warstwę krzewów tworzy lipa drobnolistna *Tilia cordata*, jarzab pospolity *Sorbus aucuparia* i dąb bezszypułkowy. W warstwie zielonej natomiast stwierdzono: naparstnicę zwyczajną *Digitalis grandiflora*, smółkę pospolitą *Viscaria vulgaris*, kokoryczkę wonną *Polygonatum odoratum*, kosmatkę gajową *Luzula luzuloides*, lepnicę zwisłą *Silene nutans*, konwalię majową *Convallaria majalis*, paprotkę zwyczajną *Polypodium vulgare*, kopytnik pospolity *Asarum europaeum*, wiechlinę gajową *Poa nemoralis*, przytulię *Schultesia Galium schultesii*, jastrzębiec leśny *Hieracium murorum*, lipę drobnolistną.

Pozostałe osobniki kukulki bzowej rosną w ciepłolubnych zaroślach. Wraz z kukulką występują tu takie gatunki, jak: leszczyna pospolita *Corylus avellana*, janowiec barwierski *Genista tinctoria*, wiciokrzew suchodrzew *Lonicera xylosteum*, dąb bezszypułkowy, janowiec ciernisty *Genista germanica*, szczydrzeniec główkowaty *Chamaecytisus supinus*, dziewięciśł bezłodygowy *Carlina acaulis*, rozchodnik wielki *Sedum maximum*, przetacznik pagórkowy *Veronica teucrium*, czosnek winnicowy *Allium vineale*, naparstnica zwyczajna, dzwonek brzoskwiniolistny *Campanula persicifolia*, goździk kartuzek *Dianthus carthusianorum*, wilczomlec sosnka *Euphorbia cyparissias*, bukwnica zwyczajna *Betonica officinalis*, babka lancetowata *Plantago lanceolata*, dziurawiec zwyczajny *Hypericum perforatum*, jasioniec piaszkowy *Jasione montana*, przytulia pospolita *Galium mollugo*, koniczyna polna *Trifolium arvense*, wiechlina gajowa, trzcinnik leśny *Calamagrostis arundinacea*.

W najbliższym 20-leciu nie planuje się prowadzenia na opisywanym wzgórzu żadnych cięć drzewostanu dębowego, dla którego wiek rębności ustalono na 140 lat. Ze strony gospodarki leśnej miejsce występowana tego rzadkiego storczyka wydaje się niezagrażone. Okolice te są również słabo zaludnione i rzadko odwiedzane przez ludność miejscową i turystów. Istnieje więc nadzieja na zachowanie tego cennego stanowiska.

Sylvia Nowak, Arkadiusz Nowak

PIŚMIENNICTWO

- Fiek E. 1881. Flora von Schlesien. J. U. Kern's Verl., Breslau.
- Kondracki J. 1988. *Geografia fizyczna Polski*. PWN, Warszawa.
- Krawiecowa A., Kuczyńska I., Gołowin S. 1963. *Rośliny naczyniowe Gór Opawskich*. Acta Univer. Wratisl. 14, Prace Bot. 1: 3–142.
- Oberdorfer E. 1994. *Pflanzensoziologische Exkursionsflora*. Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart.
- Schalow E. 1931. *Ergebnisse der schlesischen Phanerogamenforschung im Jahre 1930*. Jahres-Ber. Schles. Ges. vaterl. Cultur 103: 116–132.
- Schalow E. 1932. *Ergebnisse der Durchforschung der schlesischen Gefäßpflanzenwelt im Jahre 1931*. Jahres-Ber. Schels. Ges. vaterl. Cultur 104: 92–112.
- Schube T. 1903. *Die Verbreitung der Gefäßpflanzen in Schlesien, preussischen und österreichischen Antheils*. Druck von R. Nischowsky, Breslau.
- Schube T. 1910. *Ergebnisse der Durchforschung der schlesischen Gefäßpflanzenwelt im Jahre 1909*. Jahres-Ber. Schels. Ges. vaterl. Cultur 87: 49–73.

Schube T. 1913. *Ergebnisse der Durchforschung der schlesischen Gefäßpflanzenwelt im Jahre 1912*. Jahres-Ber. Schels. Ges. vaterl. Cultur 90: 92–103.

Schube T. 1914. *Ergebnisse der Durchforschung der schlesischen Gefäßpflanzenwelt im Jahre 1913*. Jahres-Ber. Schels. Ges. vaterl. Cultur 91: 133–155.

Schube T. 1915. *Ergebnisse der Durchforschung der schlesischen Gefäßpflanzenwelt im Jahre 1914*. Jahres-Ber. Schels. Ges. vaterl. Cultur 92: 43–61.

Schube T. 1929. *Ergebnisse der Durchforschung der schlesischen Gefäßpflanzenwelt im Jahre 1928*. Jahres-Ber. Schels. Ges. vaterl. Cultur 101: 88–96.

Spałek K. 1997. *Czerwona lista roślin naczyniowych zagrożonych w województwie opolskim*. Natura Silesiae Superioris 1: 17–23, Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska, Katowice.

Szafer W., Kulczyński S., Pawłowski B. 1986. *Rośliny polskie*. PWN, Warszawa.

Szlachetko D. L., Skakuj M. 1996. *Storczyki Polski*. Wyd. Sorus, Poznań.

Wimmer F. 1844. *Flora von Schlesien*. Verl. von Ferdinand Hirt., Breslau.

Zajac A., Zajac M. (red.) 1997. *Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych chronionych w Polsce*. Nakł. Prac. Chorologii Komputer. Inst. Bot. UJ, Kraków.

Zarzycki K., Szelağ Z. 1992. *Czerwona lista roślin naczyniowych zagrożonych w Polsce*. W: *Lista roślin zagrożonych w Polsce* (red. Zarzycki K., Wojewoda W., Heinrich Z.). Wyd. 2, Inst. Bot. im. W. Szfera PAN, Kraków.

Rozlewisko Morąskie – cenny obiekt przyrodniczy pochodzenia antropogenicznego w województwie warmińsko-mazurskim

Pojęcie „użytku ekologicznego” jako jednej ze szczególnych form ochrony przyrody pojawiło się po raz pierwszy w Ustawie o ochronie przyrody z 16 października 1991 r. W myśl art. 30, ust. 1 ustawy użytkami ekologicznymi są zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemów, mające znaczenie dla zachowania unikatowych zasobów genowych i typów środowisk, jak: naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne „oczka wodne”, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płaty nie użytkowanej roślinności, starorzeczka, wychodnie skalne, skarpy, kamieńce itp. (Dz.U. nr 114 z 12.12.1991 r.).